I. AKMENS AMŽIAUS STOVYKLOS IR GYVENVIETĖS

Adomas Butrimas

BIRŽULIO SĄSMAUKOS STOVYKLOS IR GYVENVIETĖS TYRINĖJIMAI IR EŽERO PAKRANČIŲ ŽVALGYMAS

Paminklas yra Telšių raj., Varnių apyl., Karkliškių kaimo Š dalyje, 250 m į R nuo kelio Varniai-Biržulio sąsmauka, prie apleisto žvyro karjero R krašto. Tai pirmas paminklas tyrinėtas prie P Biržulio ežero dalies. Jis aptiktas 1983 m. vasarą, o 1984-1985 m. IEM jį ištyrė.

Per du sezonus ištirtas bendras 356 m^2 plotas. Paminklo stratigrafija: 5-8 cm storio veléna, po ja - juosvo dirvožemio sluoksnis (iki 30 cm storio), giliau (tik PR paminklo dalyje) 10-25 cm storio rudo smėlio su žvyru maišytas kultūrinis sluoksnis, įžemis - nejudinto šviesaus smėlio ar smulkiagrūdžio žvyro, Mezolito stovykla ir neolito gyvenvietė išsiskyrė tik planigrafiškai.

Neolito gyvenvietės kultūrinis sluoksnis su radiniais - titnago dirbiniais, keramika, židiniais - aptiktas daugiausia R ir P tyrinėtojo ploto dalyje. Židiniai pjūvyje ovalo formos, jų gylis nuo žemės paviršiaus iki 1 m. Keturiuose židiniuose iš septynių pastebėta akmenų konstrukcijų ar atskirų akmenų. Pilkos ar juosvos spalvos titnaginiai dirbi-

niai ir žaliava buvo be patinos. Aptikta trapecinių, trikampių ir lancetinių strėlių antgalių. Skaldytiniai dažniausiai vienagaliai, piramidiniai ir netaisyklingi. Kiek daugiau gremžtukų, grandukų, kaltelio tipo dirbinėlių, rėžtukų, daug įstatomųjų ašmenėlių. Žvejybai skirti keli iš nuskaldytų lauko riedulių padaryti akmeniniai pasvarai. Kultūriniame sluoksnyje ir židiniuose aptikta keramikos: puodų šukės su grūsto granito priemaišomis molio masėje, puoštos horizontaliomis įspaustų virvučių eilėmis. Kai kurių šukių išorinė ir vidinė pusės chaotiškai brūkšniuotos.

Mezolito laikotarpiui būdingų radinių - titnago dirbinių aptikta V ir ŠV tyrinėto ploto dalyje, prie pat karjero, 30-40 cm gylyje, dirvožemio sluoksnio apačioje bei viršutinėje smėlio sluoksnio dalyje. Jie šviesūs balkšvos spalvos, su patina. Tai 1 ilgokas strėlės antgalis retušuota įtvara ir šoninėmis briaunomis, kelios strėlių antgalių viršūnės, retušuotos iš blogosios pusės, keletas gremžtukų, pora rėžtukų ir ilgos, masyvios, taisyklingos skeltės.

Mezolito stovyklos radiniai, gana artimi vakarų Estijos ankstyvojo mezolito stovyklų radiniams, gali būti datuojami VIII-VII tūkstantmečiu prieš m.e., t.y. ankstyvuoju mezolitu. Tai ankstyviausias šiuo metu ištirtas paminklas prie Biržulio ežero.

Neolito gyvenvietė šioje vietoje buvo įsikūrusi vėlyvajame neolite ir pagal keramiką bei titnago dirbinius gali būti datuojama virvelinės keramikos kultūros laikotarpiu - III tūkstantmečio prieš m.e. antrąja puse.

1985 m. toliau žvalgytos P Biržulio ežero dalies pakrantės. Aptikta dar radinių Drenių kaimo mezolitinėje stovykloje, iššvalgytos dvi šios ežero dalies salos: Spiginc rago sala ir Kulnikas. Pirmosios salos centre esančioje aukštoje, stačiašlaitėje kalvoje šurfais aptiktos gerokai apardyto mezolitinio kapo liekanos: suaugusio žmogaus kaulų fragmentai, keli ochros gabaliukai, du trumpi skersiniai lancetiniai antgaliai. Be abejo, šioje saloje tyrinėjimus būtina tęsti ir ateityje.

Antroje saloje, esančioje į P nuo pirmosios, vietinių žmonių vadinamoje Kulniku, aptikta vėlyvojo neolito gyvenvietė su virveline keramika, o kiek į V nuo jos - išlikęs X-XII a. m.e. gyvenvietės kultūrinis sluoksnis.

Dvi naujos, greičiausiai mezolito laikotarpio stovyklos aptiktos dar Karkliškių kaime. Viena iš jų (Ožnugario - 3) aptikta prie pat Ožnugario kalvos (į R nuo jos), kur 200x50 m ariamos dirvos plote surinkta išartų titnagų. Apie 100-150 m į Š nuo Ožnugario kalvos, jau prie pat kelio iš Varnių į Biržulio sąsmauką aptikta (dešinėje kelio pusėje) Ožnugario 2-ji stovykla. Abiejose stovyklose surinkta apie 500 titnago dirbinių ir žaliavos.

Dviejų neolito gyvenviečių pėdsakai aptikti ariamose kalvose prie senųjų Varnelės žiočių į subborealinio laikotarpio Biržulio ežerą Kujainių kaime. Greičiausiai suardytų paminklų būta ir dešiniajame, ir kairiajame upelio krantuose.

Biržulio ežero R pakrantėje (nuo Pavandenės pusės) akmens amžiaus paminklų iki šiol nerasta.

Adomas Butrimas

OŽNUGARIO 1-OS NEOLITO GYVENVIETĖS TYRINĖJIMAI 1985 M.

1985 m. IEM toliau tyrinėjo akmens amžiaus paminklus prie P Biržulio ežero dalies. Pradėti Ožnugario 1-os neolito gyvenvietės tyrinėjimai. Ši gyvenvietė yra Telšių rajono Varnių apylinkėje, Karkliškių kaime prie kelio Varniai-Biržulio sąsmauka, 5-ame kilometre nuo Varnių, dešinėje keliuko pusėje, 250 m į ŠR nuo Ožnugario kalvos, smėlyne, ant senosios Biržulio terasos, netoli šio ežero subborealinio kranto.

Radinių - titnago dirbinėlių, skelčių, nuoskalų - pastebėta žemės paviršiuje. Pirmuosiuose kvadratuose, kur paviršiuje aptikta daugiausia radinių, kul-